

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

'Een voldoende bewijs van ware vaderlandsliefde': de creatie van literair erfgoed in Nederland, 1797-1845

Petiet, F.

Publication date
2011

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Petiet, F. (2011). *'Een voldoende bewijs van ware vaderlandsliefde': de creatie van literair erfgoed in Nederland, 1797-1845*. [, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Hoofdstuk 1 De actualisering van het verleden. De betekenis van het literaire erfgoed in de eerste helft van de negentiende eeuw

Vanaf eind achttiende eeuw nam de belangstelling voor het vaderlandse literaire erfgoed toe. De eerste literatuurgeschiedenissen en bloemlezingen zagen in de eerste helft van de negentiende eeuw het licht en ook verschenen er veel edities en verhandelingen over de vroegere schrijvers. Deze groeiende interesse kan niet los worden gezien van de eigen tijd. De oude literatuur werd ingezet voor eigentijdse verlangens en idealen. Het vastleggen van het literaire verleden was met andere woorden geen doel op zich, maar een middel. In dit hoofdstuk wordt beschreven waarom men in de late achttiende eeuw en de eerste helft van de negentiende eeuw zo veel waarde ging hechten aan de vaderlandse schrijvers. Ik zal allereerst de rol schetsen die het erfgoed kreeg in het tegengaan van literair verval, waarbij ik eerst kort inga op het in de achttiende eeuw ontstane vervaldenken in de loop van de achttiende eeuw. Daarna wordt beschreven hoe de oude meesters vervolgens werden ingezet om vaderlandse gevoelens te verspreiden. Als gevolg daarvan kon, met name in de periode van het Verenigd Koninkrijk, het literaire erfgoed worden gebruikt om de burgers op te voeden tot echte vaderlanders, tot *nationale* burgers. Het ene vloeide voort uit het andere.

Dichters voor dichters. Literatuurgeschiedenis als middel tegen verval

In de loop van de achttiende eeuw had een algemeen besef van verval bezit genomen van de inwoners in Nederland. Men voelde dat Nederland zijn belangrijke positie binnen Europa had verloren. In de zeventiende eeuw vierde de Nederlandse Republiek hoogtij; Nederland had een vooraanstaande positie in Europa verworven. Zowel op staatkundig als op economisch terrein ging het de Republiek voor de wind, maar in de loop van de achttiende eeuw was hierin verandering gekomen. De Republiek leek rond 1700 over haar hoogtepunt heen te zijn.³⁹ Ook op literair gebied ervoer men in de loop van de achttiende eeuw een achteruitgang. Er werd geklaagd over onder meer gebrek aan “vinding” en theorie en een te hoog gehalte aan rijmelarij.⁴⁰ Vondel en Hooft waren inmiddels overleden en er waren geen plaatsvervangers opgestaan. Bilderdijk rijmde:

Uw val genaakt, roemruchte Vondel,

³⁹ Wiskerke 1995, p. 45-48; Johannes 1997, p. 11.

⁴⁰ De Vries 2001, p. 17-19.

En de uwe, nog doorluchter Hooft!
Door ieder nieuwen dichtbondel
Wordt iets van uwen roem verdoofd.
Verdoofd? door zulke letterlichten?
Ja, mannen, lacht niet onbedacht:
Hoe meer men afwijkt van uw dichten,
Hoe meer men zich uw’ meester acht.
Haast zijn we tot dat punt vervallen,
Dat niets van ’t onze naar u zweemt;
En hoe dan als Poëet te brallen,
Ten zij men u de kroon ontnemt?⁴¹

De ontevredenheid over de eigentijdse literatuur leidde tot de oprichting van tal van letterkundige genootschappen.⁴² Deze genootschappen trachtten een steentje bij te dragen aan de heropbouw van de Nederlandse literatuur, onder andere door belangstelling op te wekken voor de poëzie van de schrijvende leden en het kritisch keuren ervan. De ‘taak’ van de genootschappen om te waken over de kwaliteit van de poëzie bleek in de praktijk veel minder aan de orde te zijn. Het literaire verval kon in de ogen van de genootschappers worden tegengegaan door vooral *nuttige* poëzie. Poëzie kreeg een steeds meer beschavende functie toegediend: ze moest streven naar vooruitgang in kennis, zeden en culturele ontwikkeling.⁴³ Overigens is het maar de vraag of de literatuur daadwerkelijk in verval was geraakt. Marleen de Vries stelt in haar proefschrift dat de achttiende-eeuwse klaagzangen over de literaire achteruitgang met een korreltje zout moeten worden genomen.⁴⁴

In de tweede helft van de achttiende eeuw nam binnen de genootschappen de belangstelling voor een meer theoretische benadering van literatuur toe. Met name in de laatste twee decennia van de achttiende eeuw verschenen de nodige dichttheoretische verhandelingen.⁴⁵ In dergelijke verhandelingen werd getracht antwoord te geven op de vraag waaraan een dichter of dichtstuk moest voldoen. Via voorgeschreven regels probeerden de genootschappen de literatuur op een hoger niveau te brengen. Tegelijkertijd ontstond eind achttiende eeuw een kleine groep van letterkundigen die bezwaar maakte tegen de normatieve regelgeving, die juist negatief

⁴¹ Bilderdijk 1803, p. 34. Het gedicht is geschreven in 1788.

⁴² De Vries 2001, hoofdstuk 1.

⁴³ De Vries 2001, p. 31.

⁴⁴ De Vries 2001, p. 18.

⁴⁵ De Vries 2001, p. 42-43.

zou uitpakken.⁴⁶ De dichterlijke vrijheid kwam daarmee in gevaar. Geen droge theorie, maar goede voorbeelden had men nodig! Tot dit groepje behoorde onder meer de dichter Jeronimo de Bosch, die vooral in het Latijn dichtte. De Bosch stond in zijn tijd bekend om zijn kennis van de klassieke literatuur en in het bijzonder om het verspreiden van die kennis bij diegenen die het Latijn en Grieks niet machtig waren.⁴⁷ In 1783 verscheen in de genootschapsreeks van *Teyler's Tweede Genootschap* een verhandeling van De Bosch over de 'regelen der dichtkunde'. Deze verhandeling dankte haar ontstaan aan een prijsvraag die het genootschap in 1780 had uitgeschreven. De vraag was als volgt: 'Welken zyn de beste en duidelykste kenmerken van zoodanige regelen, die, om dat zy in den aard van 't ontwerp te vinden, of met de form van 't gekoozen dicht-stuk verknocht zyn, niet mogen noch kunnen veronachtzaamd of te buiten gegaan worden?'. De Bosch won met zijn antwoord de 'gouden eer-prys'.

De Bosch hield in zijn verhandeling een pleidooi voor de navolging van de klassieke schrijvers.⁴⁸ Onder navolging verstond hij niet slaafs kopieerwerk, maar vrije navolging: het overbrengen van schoonheden uit de werken van de Griekse en Romeinse schrijvers naar de eigen tijd, aangepast aan de eigen zeden. Een dichter diende zich volgens hem aan de hand van goede voorbeelden te ontwikkelen. Regels werkten volgens hem alleen maar belemmerend voor de dichter. De Bosch beschouwde imitatio als noodzakelijk voor verdere ontwikkeling van smaak en gevoel. Het getuigde volgens hem van arrogantie indien een dichter die overbodig achtte. Hij stond hiermee lijnrecht tegenover de benadering zoals verwoord door Hieronymus van Alphen in diens vertaling van F.J. Riedels *Theorie der schönen Künste und Wissenschaften* (1778-1780). Van Alphen was juist een voorstander van wijsgerige verdieping.⁴⁹

De Bosch zette zijn betoog kracht bij door te wijzen op de navolging van de klassieke literatuur door vaderlandse dichters. Hij ging onder meer in op de literaire vorming van Poot, Hooft en Vondel. Geen andere dichter dan Vondel wist volgens hem beter de oude auteurs na te volgen. Hij toonde door middel van fragmenten aan hoe Vondel zich van het werk van Latijnse dichters als Vergilius had bediend voor zijn *Gysbreght van Aemstel*.

⁴⁶ De Vries 2001, p. 57.

⁴⁷ Korpel 1993, p. 55-58.

⁴⁸ Zie over De Bosch ook: Korpel 1993, p. 55-58; Van Oosterholt 1998, p. 149-151; Wiskerke 1995, p. 129-150.

⁴⁹ Zie over Van Alphen: Wiskerke 1995, p. 112-129; Van Oosterholt 1998, p. 118-120.

Door het schoone, het welk hy in deezen Latynschen Dichter aantrof, opgewekt, heeft hy zulke ongemeene, verhevene en schilderachtige uitdrukkingen en denkbeelden overal in zyne dichtwerken ingevlochten, dat niemand in de Nederduitsche dichtkunde, wat het fraaije en verhevene betreft, met hem kan gelyk gesteld worden. [...] Hier vond hy voedsel voor zyn' geest, en overvloedige stof tot aankweeking van zyn' natuurlyken dichtader; dit moest derhalven de voorname en noodzaakelyke regel zyn voor alle jonge Dichters.⁵⁰

Hoewel De Bosch niet ontkende dat het werk van de eigentijdse vaderlandse auteurs esthetische verdienste had, was hij van mening dat alleen de klassieke auteurs tot model dienden te worden gekozen:

Wy erkennen gaarne, dat by VONDEL, DE DEKKER, POOT, HOOGVLIET, SMITS en andere Nederlandsche Dichters veel dichterlyk schoon te vinden is, en geeven hun met genoeg den welverdienden lof. Maar de zaak onpartydig en naar waarheid overwogen zynde, kunnen de nieuwe, zo als die zyn, met de Ouden niet worden gelyk gesteld. Men zegge wat men wil; de Ouden zyn hier de regte voorgangers, hunne schriften zyn de echte modellen.⁵¹

Hij doet dus wel een beroep op de oude vaderlandse schrijvers, maar alleen om aan te tonen dat zij als voorbeeld kunnen dienen voor de imitatio. De verhandeling van De Bosch is van grote invloed geweest op de literatuurbeschouwing. Onder meer Jeronimo de Vries, waarover meer in hoofdstuk 3, liet zich voor zijn literatuurgeschiedenis inspireren door De Bosch.⁵² Waar De Bosch echter van mening was dat uitsluitend de klassieke teksten tot voorbeeld dienden te worden genomen, zo waren anderen van mening dat naast de Griekse en Romeinse auteurs ook de auteurs van eigen bodem tot model konden worden genomen. Dit was overigens niet geheel nieuw. Binnen diverse achttiende-eeuwse genootschappen werd vooral de zeventiende-eeuwse poëzie al uitvoerig bestudeerd en geïmiteerd.⁵³ Vooral Vondel werd in de tweede helft van de achttiende eeuw alom geroemd in de genootschappen, zowel om zijn schrijverschap als om zijn persoon.⁵⁴

⁵⁰ De Bosch 1783, p. 92-93.

⁵¹ De Bosch 1783, p. 213.

⁵² Wiskerke 1995, p. 151.

⁵³ De Vries 2001, p. 133.

⁵⁴ De Vries 2001, p. 134.

Vanaf eind achttiende eeuw lijkt de focus op de voorbeeldfunctie van de eigen schrijvers toe te nemen. De studie van het literaire erfgoed gaat over de grenzen van de genootschappen heen en belandt in de publieke ruimte. Zoals we verderop in dit hoofdstuk zullen zien gaat het daarbij niet uitsluitend om de dichterlijke kwaliteiten van de vaderlandse auteurs, maar vooral ook om de inhoud van hun teksten en de persoon achter de auteur. De vroegere schrijvers zouden steeds vaker gaan fungeren als ideale vaderlanders. Vooral in de periode van het Verenigd Koninkrijk zou de nadruk meer komen te liggen op de betekenis van hun teksten en hun persoon dan op de technische aspecten van hun schrijverschap. Dit hangt vermoedelijk samen met het feit dat van literair verval niet langer meer sprake zou zijn. Vooral na 1813 constateerden de letterkundigen een literaire bloeiperiode in de eigen tijd, zoals ik zal laten zien. Na 1813 lijkt het literaire erfgoed dan ook minder ingezet te worden om de eigen literatuur te verbeteren, maar de oude schrijvers worden dan vooral gebruikt om de inwoners van de natie op te voeden. De doelgroep verschuift met andere woorden van schrijvers naar burgers.

Literair verval rond 1800

Deze verschuiving ging langzaam. Het bleek in de praktijk niet eenvoudig om de blik te richten op de eigen vaderlandse letteren. Het vervaldenken zat diep verankerd in de mens en was rond 1800 nog niet verdwenen. Matthijs Siegenbeek, over wie zometeen meer, sprak in 1798 tijdens de 30^e verjaardag van het taal- en dichtlievend genootschap *Kunst wordt door arbeid* verkregen' de volgende dichtregels uit:

Hoe kwijnt gij [de dichtkunst], ach! op Neêrlands grond,
En ziet de dagen heêngevloten,
Toen gij zo velen tellen kondt,
Die u hunne offers boden.
Helaas! de glorierijke tijd,
Toen, gantsch aan uwen dienst gewijd,
Een aantal echte Zonen
Uw' roem verbreidden is daar heên.
De blijde dagen zijn verleên,
Toen ge, in dees tempelzaal, van uw verheven tonen
Zo vaak den weêrgalm hebt gehoord;
Toen gij, die aller oor kunt boeiën,
En Y, en Maas, door u bekoord,

Deedt zachter zeewaarts spoeiën.⁵⁵

Ook blijkt uit recensies uit het begin van de negentiende eeuw dat er nog steeds ontevredenheid bestond over de eigentijdse literatuur. Eigentijdse dichters als Feith, Bilderdijk, Tollens en Loosjes kregen vaak een positieve bespreking, maar tegelijkertijd werden ze beschouwd als een minderheid; ze behoorden tot een kleine groep van vaderlandse auteurs waar Nederland op kon bogen. Deze negatieve houding belemmerde de beoefening van de eigen taal en letteren, die juist zo noodzakelijk was voor de opbouw hiervan.

Evenmin bevorderend was de voorkeur voor buitenlandse literatuur bij de Nederlandse lezer:

Partijdige bewonderaars der vreemdelingen! buitensporige denkers! verwaande kunstregters! zie hier de hulde, welke geen gewoon, geen ongeleerd, geen ongeacht verzenmaker, maar een met de aloude, middeltijdsche en hedendaagsche literatuur van het geheel het Letterbarend Europa bekend, grondig bekend, Hoofddichter uwer Natie van den algemeen, door jonge halfgeleerden, miskende CATS, zingt.⁵⁶

Deze woorden zijn afkomstig van een recensent die in het tijdschrift *Nieuwe vaderlandsche bibliotheek* een gedichtenbundel van Bilderdijk bespreekt, waarin onder meer een gedicht over de zeventiende-eeuwse dichter Jacob Cats was opgenomen. De recensent wees het publiek op de aandacht en waardering die Bilderdijk schenkt aan deze *vaderlandse* auteur. De strekking van de recensent is duidelijk: anderen konden een voorbeeld nemen aan Bilderdijk. Waar zij wegliepen met vertalingen van 'vreemdelingen', daar liep Bilderdijk weg met de nationale Cats.

Bilderdijk ergerde zich aan de vele vertalingen, in het bijzonder aan de uit het Duits vertaalde literatuur. Hij omschreef de Duitse werken als 'vodden', 'walgelijk'; de lezers waren volgens hem onbekend met de literatuur van onder andere Antonides van der Goes, Vondel en Hoogvliet, grootheden van eigen bodem.⁵⁷ In zijn werk *Fingal*, een vertaling van Ossian, schreef hij

⁵⁵ Siegenbeek 1798, p. 2-3.

⁵⁶ Anon. 1808a, p. 208.

⁵⁷ Anon. 1806a.

Maar in een' tijd dat men zich naar den walgelijken smaak der Duitschen vormt, en onze goede Dichters, zoo wel als de Grieksche, voor Hoogduitsche vodden, die het menschelijk verstand onteeren, achterliggen, is het niet vreemd, zoo men gants tegenstrijdige begrippen met die der opbouwers van onze Taal- en Dichtkunst koestere. [...] Maar mijne Landgenooten, laat u het edel en voortreffelijk voorrecht onzer taal, dat zy met de schoone Grieksche gemeen heeft, niet ontnemen!⁵⁸

Het publiek liet zich volgens hem 'door Duitschen en Engelschen onzin en klatergoud (waar nu ook de Fransche schriften van vervuld zijn) wegsleepen, en bederft de Taal meer en meer door ze naar een verbasterd mengelmoes te plooiën, waar van zy – zelve bij wie het t'huis behoort, niets verstaan, en waar zy sedert meer dan een halve Eeuw altijd aan knoeien om het al daaglijks meer en meer te verslimmeren.'⁵⁹ Bilderdijs onvrede over de bewieroking van de 'Hoogduitsche altaren' zou hij nog vaker laten blijken in zijn werk.

Niet alleen Bilderdijk wees op het gevaar van taalverbastering. Dit punt werd vaker genoemd: de Nederlandse taal leed onder de vele vertalingen van buitenlandse werken. Ook Siegenbeek wees hierop. Begin negentiende eeuw publiceerde hij hierover een uitvoerige verhandeling getiteld *Betoog van den rijkdom en de voortreffelijkheid der Nederduitsche taal met eene opgave der middelen, om de toenemende verbastering van dezelve tegen te gaan*, waarin hij de toenemende verbastering onder meer wijt aan de beoefening van de Duitse letterkunde.⁶⁰ Niet alleen voor taalverbastering werd gewaarschuwd, maar ook voor verbastering van smaak en zeden. De lezer zou met de vertalingen buitenlandse zeden voorgeschoteld krijgen, wat zou kunnen leiden tot verbastering van de goede zeden. Een recensent die de roman *Historie van Mejuffrouw Susanna Bronkhorst* besprak, schreef de verbastering van zeden toe aan romans. Hij doelde vooral op buitenlandse romans. Het werk van Loosjes kon zijn goedkeuring wegdragen, omdat het een *oorspronkelijk* Nederlandse roman was met nationale karakters.⁶¹ Het waren vooral *vaderlandse*

⁵⁸ Bilderdijk 1805, dl. 1, p. 156.

⁵⁹ Bilderdijk 1805, dl. 2, p. 162.

⁶⁰ Deze verhandeling is ontstaan n.a.v. een prijsvraag uitgeschreven door de *Bataafsche maatschappij van taal- en dichtkunde* aan het begin van de negentiende eeuw. Siegenbeek won met zijn verhandeling de prijsvraag en krijgt hiervoor in 1806 de 'gouden Eerepenning'. De prijsverhandeling is gepubliceerd in het vijfde deel van de *Werken van de Bataafsche maatschappij van taal- en dichtkunde* (1810).

⁶¹ Anon. 1807a.

werken waarin de *vaderlandse* zeden werden beschreven die op een positieve ontvangst in de kritiek konden rekenen.⁶²

De vertalingenproblematiek bereikte ook de genootschappen. Rond de eeuwwisseling schreven enkele genootschappen prijsvragen uit over de mogelijke gevolgen van vertalingen. In 1797 maakte het *Amsterdamsch dicht- en letteroefend genootschap* het onderwerp van een prijsvraag bekend die over de invloeden van het vertalen van buitenlandse auteurs moest gaan: ‘In hoe verre is het hedendaagsch naarvolgen en vertaalen der Uitlandsche Dichters, aan de Vaderlandsche Dichtkunde nuttig of schadelyk? En op welke wyze is het eerste te bevorderen, en het laatste te vermyden’.⁶³ Deze prijsvraag werd niet bekroond. Ruim tien jaar later schreef *Teyler’s tweede genootschap* de volgende prijsvraag uit: ‘Welk nut en nadeel heeft de meer algemeene beoefening der Hoogduitsche Letterkunde, in de laatste jaren, aan onze Dichtkunst toegebracht? – En door welke middelen zouden, met behoud van het daaruit gesprotene goede, en schadelyke gevolgen dier beoefening het best en zekerst kunnen worden afgeweerd?’⁶⁴ Ook deze bleef onbeantwoord. Desondanks is het veelzeggend genoeg dát ze werden uitgeschreven.

In de literaire kritiek werd rond 1800 regelmatig geklaagd over de aanwezigheid van vele vertalingen. De Nederlandse lezer gaf tot hun ongenoegen de voorkeur aan buitenlandse auteurs in plaats van vaderlandse auteurs. Vooral de werken van Engelse en Duitse auteurs waren eind achttiende eeuw populair bij de lezer. Een recensent die in de *Vaderlandsche letteroefeningen* de roman *Kenau Hasselaar of de heldin van Haarlem* van Adriaan Loosjes besprak schreef:

En, helaas! juist nu overlaadt men ons, tot walgens toe, met laffe, winderige vruchten, op vreemden bodem gewassen, juist nu moeten wij alles verzwelgen, wat in Duitse en Fransche trekkassen door ligtzinnigheid en oppervlakkigheid wordt uitgebreid – zuur en zoet, rijp en onrijp.⁶⁵

De critici klaagden niet alleen over de vele vertalingen, maar vooral ook over het geringe aantal oorspronkelijke Nederlandse werken. Het kwam dan ook regelmatig voor dat een Nederlandse auteur een positieve bespreking kreeg alleen al omdat het geen vertaling was, maar het een origineel werk betrof. De kwaliteit van het werk

⁶² Dit gold bijvoorbeeld ook voor de roman *Historie van Mejuffrouw Sara Burgerhart* van Wolff en Deken die in 1782 verscheen. Op de titelpagina stond tussen vierkante haken vermeld [Niet Vertaalt.]. Zie over de receptie van deze roman ook de inleiding op hoofdstuk 4.

⁶³ Dit werd aangekondigd in de *Algemeene konst- en letterbode* 1797, dl. 1, p. 177.

⁶⁴ Dit werd aangekondigd in de *Algemeene konst- en letterbode* 1810, dl. 1, p. 5-6.

⁶⁵ Anon. 1808b, p. 607.

kwam in de besprekingen vaak op een tweede plaats te staan, want ‘elke Vaderlander [ziet] liever eene middelmatige oorspronkelijke, dan eene wat betere vreemde Roman [...] verschijnen’.⁶⁶

De voorkeur voor vertalingen en het gebrek aan originele werken werkte weinig bevorderend voor de bestudering van de taal en eigen letteren, maar voedde daarentegen juist het beeld dat de vaderlandse literatuur weinig te bieden had.

Evenmin inspirerend voor het zelfvertrouwen was het feit dat het buitenland zich weinig aantrok van de Nederlandse letteren, of alleen in negatieve zin hierover schreef. In het begin van de negentiende eeuw werd hier meerdere keren over geklaagd in de literaire kritiek. Een redacteur die het werk van de brieven over het Nederlandse toneel van de Duitser Lodewijk Frederik Christiaan Haug inleidde,⁶⁷ schreef dat het opmerkelijk was dat een ‘vreemdeling’ zoveel kennis had van de Nederlandse letterkunde, vooral gezien het feit dat de Nederlandse schrijvers door buitenlanders vaak werden miskend.⁶⁸ Ook Haug zelf beaamde dit. Volgens hem was dit te wijten aan een gebrek aan kennis van de Nederlandse taal.⁶⁹ In een ingezonden brief die gepubliceerd werd in de *Algemeene konst- en letterbode* naar aanleiding van Haugs brieven sprak een onbekende schrijver zijn bewondering uit voor de werkzaamheden van Haug, omdat hij bijdroeg aan het vermeerderen van kennis over de Nederlandse letterkunde in het buitenland.⁷⁰

In een anonieme bijdrage over reisbeschrijvingen in het *Vaderlandsch magazijn* werd bevestigd dat veel buitenlanders minachtend over Nederland dachten. Hij wees onder meer op het werk van Georg Forster die eind achttiende het werk *Ansichten vom Niederrhein* publiceerde. Forster schreef laatdunkend over het Nederlandse toneel. Hij omschreef het als een armzalige volksverlustiging. De recensent was dan ook verheugd met het werk van Haug, die dit juist tegensprak.⁷¹

Haug was op dat moment, begin negentiende eeuw, één van de weinige buitenlanders die zich met de Nederlandse letterkunde bezighield en er positief over schreef. In het levensbericht dat in 1834 over hem werd geplaatst in het *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* (1834) werd hij herinnerd als iemand

⁶⁶ Anon. 1806b, p. 203.

⁶⁷ Deze brieven worden in 1805 gepubliceerd in de *Algemeene konst- en Letterbode*, maar worden dat jaar ook los uitgebracht onder de titel *Brieven uit Amsteldam over het nationaal tooneel en de Nederlandsche letterkunde*. In 1808 komt hierop een vervolg, *Tooneelkundige brieven, geschreven in het najaar 1808. Ten vervolge op de Brieven uit Amsteldam, over het nationaal tooneel en de Nederlandsche letterkunde*.

⁶⁸ Haug 1805, p. 209-214.

⁶⁹ Ibidem, p. 212.

⁷⁰ Anon. 1805a.

⁷¹ Anon. 1807b.

die de vooroordelen die bij de Duitsers leefden over de Nederlandse taal en letterkunde naast zich neerlegde:

Dan ’t geen hier bovenal vermeld moet worden, is, dat hij, schoon Duitscher van geboorte en opvoeding, echter zoo verre af was van in de gewone vooroordeelen zijner landgenooten tegen onze taal en letterkunde te deelen, dat hij, integendeel, dezelve op haren vollen prijs waardeerde, en haren roem, zoo veel in hem was, zocht uit te breiden.⁷²

Tot in de jaren twintig van de negentiende eeuw werd geklaagd over de buitenlandse minachting van de Nederlandse taal en letteren. Daarna leken de klachten af te nemen. In deze periode verschenen de eerste geschiedenissen en bloemlezingen over de Nederlandse literatuur in het Engels, Duits en Frans verschenen. Deze komen in hoofdstuk 2 aan de orde.

Een andere oorzaak van het verval werd gezocht in de adoratie van de klassieke letteren. Hierin ziet men echter een zekere tweeslachtigheid. In de achttiende eeuw werd de geringe beoefening van de klassieke letteren als een van de oorzaken van het verval gezien: er was te weinig ‘imitatio’, men keek te weinig naar de goede klassieke voorbeelden. In de negentiende eeuw kwam ook de gedachte op dat te veel kijken naar de klassieken de waardering voor de eigen auteurs uit het verleden in de weg kon staan. Zoals eerder is beschreven hield Jeronimo de Bosch een pleidooi voor het navolgen van de Griekse en Romeinse schrijvers. Dit ging echter deels ten koste van de eigen letteren. De aandacht voor de klassieke literatuur was aan het begin van de negentiende eeuw nog steeds groot. Dit valt onder meer af te leiden uit de diverse vertalingen van en werken over de klassieke literatuur. Ik geef enkele voorbeelden. In 1802 gaf boekverkoper Jan ten Brink, die enkele jaren later tot hoogleraar geschiedenis, welsprekendheid en Griekse letterkunde zou worden benoemd aan de Latijnse school te Harderwijk, de *Bibliotheek van oude letterkunde* uit.⁷³ In deze *Bibliotheek* werden vertalingen gepubliceerd van klassieke literatuur. In het voorbericht schreef Ten Brink dat hij het overbodig achtte te wijzen op de ‘heilzame invloed’ van de Griekse en Romeinse geschriften op de smaakontwikkeling. Dit was volgens hem bekend genoeg en bleek onder meer uit de staat van de letterkunde voor en na Hooft en Vondel. Hooft gaf Vondel het goede voorbeeld, Vondel volgde hem in de beoefening van de klassieken:

⁷² Anon. 1834, p. 54-55.

⁷³ In 1826 kwam een tweede deel van de *Bibliotheek van oude letterkunde*.

Dat toch onze Letterkunde van toen af, daar een VONDEL en anderen het voorbeeld van den Muider Drost vlytig navolgden, ene nieuwe gedaante heeft gekregen, en uit haren eersten armoedigen staat tot enen aanmerkelyken rykdom van denkbeelden en sieraden is opgekomen, zal elk, die in de Letterkundige geschiedenis van ons Vaderland geen vreemdeling is, geredelyk toestemmen, en tevens den weldadigen invloed van de beëffening der Grieksche en Latijnsche schriften op de beschaving van den smaak, en de bevordering van ware wetenschap onder onze Natie, moeten erkennen.⁷⁴

Enkele jaren later, in 1807, bracht Matthijs Siegenbeek een vertaling uit van Homerus: *Proeve eener dichterlijke vertaling van de Ilias van Homerus*. Siegenbeek droeg zijn vertaling op aan Jeronimo de Bosch, omdat deze hem had doen inzien dat de beoefening en navolging van de Ouden de beste middelen waren om de bloei en luister van de vaderlandse letterkunde te bevorderen. Met zijn vertaling hoopte Siegenbeek de eigen letterkunde een dienst te bewijzen. Als sterke punten van Homerus' schrijverschap noemde Siegenbeek zijn verhevenheid, de gave om aan alles leven en beweging te geven, zijn uitgebreide kennis van het menselijk hart wat onder meer blijkt uit de beschrijving van emoties en zijn karaktertekening, en zijn eenvoudigheid in zowel stijl, voordracht als zaken. Siegenbeeks waardering voor de klassieke literatuur maakte hem echter niet blind voor de eigen letteren. Hij achtte het beoefenen van de vaderlandse klassiekers eveneens belangrijk. Siegenbeek bracht in de loop van de negentiende eeuw diverse werken uit over de vaderlandse literatuur. Enkele voorbeelden zijn *Proeven van Nederduitsche dichtkunde uit de zeventiende eeuw* uit 1806 en zijn *Beknopte geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* uit 1826.

In hetzelfde jaar waarin Siegenbeek zijn vertaling uitbracht publiceerde Nicolaas van Kampen het eerste deel van zijn *Zedekundige schoonheden der Ouden, of keur van Spreuken, Gezegden en Verhalen, getrokken uit Latijnse schrijvers*, een bloemlezing van klassieke teksten.⁷⁵ In het voorbericht wees hij op het belang van goede vertalingen van de klassieken, iets waar het volgens hem in Nederland grotendeels aan ontbrak, ondanks bovengenoemde *Bibliotheek* en 'zoo vele bijdragen, waarmede de jongste tijden onze Letterkunde uit die der Ouden zagen vermeerderen.'⁷⁶ Van Kampen achtte het belangrijk dat de klassieke literatuur onder een brede laag van de bevolking werd verspreid.⁷⁷ Dit bleek ook uit de verhandeling

⁷⁴ Ten Brink 1802, p. v.

⁷⁵ Tussen 1807 en 1810 verschijnen in totaal vier delen van dit werk.

⁷⁶ Van Kampen 1807-1810, dl. 1, p. viii.

⁷⁷ Korpel 1993, p. 115.

die hij schreef naar aanleiding van de volgende prijsvraag van de *Hollandsche maatschappij der wetenschappen*: ‘Is het nuttig, dat in het algemeen de geschriften der oude Grieken en Romeinen, en in het bijzonder hunne dichtwerken, in onze moedertaal overzet worden? Zoo ja, welke zijn de nuttigheden, daaruit voortvloeiende, en op welk eene wijze moeten die vertalingen vervaardigd zijn, zullen zij het meeste nut te weeg brengen?’ Van Kampen won met zijn verhandeling de prijsvraag en deze werd in 1815 gepubliceerd in de verhandelingenreeks van het genootschap.⁷⁸ Van Kampen achtte het zinvol de Ouden te vertalen. Kennis van de oude werken vormde volgens hem de basis van iedere beschaving. Wel had hij enkele bezwaren op diverse Latijnse en Romeinse dichters, onder meer met betrekking tot het zedelijk gehalte van de teksten. Van Kampen gaf in zijn verhandeling enkele adviezen voor het vertalen van diverse teksten.⁷⁹

Eén van de meest bekende klassieke teksten, *De Aeneas* van Vergilius, eerder vertaald door Vondel, werd begin negentiende eeuw meerdere keren vertaald en bewerkt. In 1801 verscheen *De Aeneas van Virgilius, in boertige verzen* op de markt. Het betrof een navolging van een Duitse ‘vertaling’ van de *Aeneas* van Blumauer en was vooral vermakelijk van aard. Een jaar later publiceerde de Vlaming Victor Alexandre Chrétien le Plat een geparodieerde versie getiteld *Virgilius in de Nederlanden, of Aeneas hekeldicht: Nederduytsche verkleedinge strekkende tot een skitze van onze tyd-geschiedenissen*, die de nodige negatieve reacties opriep.⁸⁰ In 1804 bracht Pieter van Winter een serieuze overzetting uit van Vergilius heldendicht, *Proeve eener nieuwe overzetting van den Enéas*.⁸¹ In de jaren dat Pieter van Winter werkte aan zijn vertaling waagt schrijfster Naatje Brinkman zich eveneens aan een overzetting van de *Aeneas*. In 1806 verscheen van haar hand een vertaling van de eerste en tweede zang van de *Aeneas*. De reacties op haar overzetting waren zowel positief als kritisch. Men waardeerde haar onderneming, maar achtte deze niet geheel geslaagd, vooral omdat zij zich niet van het Latijnse origineel had bediend, zoals Van Winter, maar van de

⁷⁸ Predikant Johan Konijnenburg krijgt voor zijn verhandeling de tweede prijs. Beide verhandelingen zijn in 1815 gepubliceerd in *Letter- en oudheidkundige verhandelingen van de Hollandsche Maatschappij der wetenschappen te Haarlem*.

⁷⁹ Zie over deze verhandeling: Van den Broeck 1986.

⁸⁰ Onder andere in de *Vaderlandsche letteroefeningen* wordt dit werk gerecenseerd. De criticus is weinig te spreken over het ‘lettergedrocht’ van de ‘Inteekening-bedelende Schryver’. Het doet volgens hem geweld aan de Griekse en Romeinse schrijvers. Zijn naam verdient ‘in de Republiek der Letteren, ten afschrik van anderen, den Galg’. Zie Anon. 1803.

⁸¹ Het eerste deel verschijnt in 1804 bij uitgever Pieter Johannes Uylenbroek; het laatste deel ziet in 1806 het licht. In totaal bestaat de vertaling uit vier delen.

Franse vertaling van Delille.⁸² Dit blijkt onder meer uit de bespreking die in de *Vaderlandsche letteroefeningen* werd geplaatst:

Dit was, onzes inziens, eene onderneming, die onzen Zangberg weinig tot eere zou gestrekt hebben. Wij, sedert ruim twee eeuwen in het vak der oude Letterkunde de toongevers van bijna geheel *Europa*, die althans voor geene *Europische* Natie in kennis dier Letterkunde behoeven te zwichten, wij zouden, gelijk men zegt, bij vreemden te markt gaan? Neen! dit duldde de eer onzer Poëzij niet [...].⁸³

Een recensent die in de *Vaderlandsche letteroefeningen* van 1807 haar eerste twee zangen beoordeelde, hoopte dat zij haar werk voortzette mede gezien het feit dat Van Winter inmiddels was overleden en zijn vertaling niet had kunnen afronden. Hij achtte het belangrijk dat Vergilius vertaald werd:

Virgilius was toch, gelijk de Drossaard Hooft reeds aanmerkte, het hoofd der Dichteren, gelijk Tacitus dat der Historieschrijvers. Virgilius was de man, dien men bijna vergoode, en op wiens verschijning in den openbaren schouwburg, misschien vijftig duizend menschen, even als voor den Keizer, met eerbied oprezen, Virgilius was de man, dien alle nageslachten, om strijd, met hunnen lof vereerden; en zouden wij dan niet wenschen, dat onze Landgenooten het onsterfelijk werk van dien onsterfelijken Dichter, zoo na mogelijk, in voor hen verstaanbare taal en krachtige verzen overgebracht, eenmaal in zijn geheel kunnen lezen?⁸⁴

De wens van de recensent werd verhoord. In 1809 bracht Brinkman de vertaling uit van de derde en vierde zang. De criticus van de *Vaderlandsche letteroefeningen* was tevreden. Op enkele taalkundige opmerkingen na was hij positief over de vertaalwerkzaamheden van de schrijfster, ‘die ons inderdaad geene ongunstige getuigenis wegens den nationalen smaak levert’.⁸⁵ In de jaren 1809 en 1810 werd de vertaling van Brinkman opnieuw uitgebracht.

De klassieke literatuur werd dus eind achttiende, begin negentiende eeuw vooral ingezet om de smaak te verbeteren. De eigen schrijvers zouden hiermee hun voordeel kunnen doen gelijk de zeventiende-eeuwse auteurs hadden gedaan. Ondanks

⁸² In 1804 brengt Jacques Delille de Franse vertaling uit onder de titel *L’Enéide*.

⁸³ Anon. 1813a, p. 409-410.

⁸⁴ Anon. 1807c, p. 492.

⁸⁵ Anon. 1809a, p. 474.

dit nobele streven bracht dit met zich mee dat de ogen te veel gericht werden op de klassieke schrijvers in plaats van op de vaderlandse auteurs.

De voorkeur van de lezer voor buitenlandse werken, de sceptische houding over de Nederlandse literatuur in zowel binnen- als buitenland, het gebrek aan oorspronkelijke literatuur en de bewondering voor de klassieke literatuur bemoeilijkten begin negentiende eeuw de overgang naar de bestudering en beoefening van de eigen literatuur. De herinneringen aan een groots literair verleden leken geheel te zijn verdwenen. Het gevoel dat Nederland niet in staat was om grootse auteurs te leveren en het om die reden niet interessant was om de blik te richten op de eigen literatuur overheerste. Tegelijkertijd ondernamen diverse letterkundigen pogingen om het publiek te doen overtuigen van het nut en de kwaliteit van de eigen letteren. De geschiedenis bood uitkomst.

Verleden en toekomst: wijze lessen uit de literatuurgeschiedenis

Niet alleen kon men leren van de individuele schrijvers, maar ook van de geschiedenis van de literatuur. Vanaf eind achttiende eeuw nam in Nederland de aandacht voor de literatuurgeschiedenis toe. In heel Europa kwam toen het besef op gang dat literatuur geen universeel verschijnsel was, maar een product was van een bepaalde tijd en een bepaalde plaats.⁸⁶ De aandacht verschoof steeds meer naar de context waarbinnen de literatuur was ontstaan. Door de ontwikkeling van de literatuur na te gaan en oorzaken aan te wijzen voor bloei en verval werd getracht grip te krijgen op de literaire vooruitgang en achteruitgang. Welke oorzaken lagen hieraan ten grondslag? Het bestuderen van de geschiedenis van de vaderlandse literatuur werd eveneens gezien als een middel om de eigen literatuur te verbeteren.

Vanaf eind achttiende eeuw ontstond in Nederland belangstelling voor de geschiedschrijving van de vaderlandse literatuur. In 1782 bijvoorbeeld schreef het genootschap *Kunst wordt door arbeid verkreegen* een prijsvraag uit waarin werd gevraagd een geschiedenis van de Nederduitse poëzie te schrijven. De vraag werd meerdere keren uitgeschreven, maar bleef onbeantwoord.⁸⁷ Enkele jaren later, in 1789 schreef het Rotterdamse genootschap *Studium scientiarum genitrix* eveneens een prijsvraag uit met als opdracht een geschiedenis te schrijven van de Nederduitse poëzie vanaf het begin tot aan de eigen tijd. Het genootschap had met de prijsvraag

⁸⁶ Zie voor de geschiedenis van het literatuurhistorisch denken: Wiskerke 1995, p. 28-45.

⁸⁷ Thobokholt 1983, p. 101; De Vries 2001, p. 132.

vooral een pragmatisch doel voor ogen, namelijk het bevorderen van de contemporaine dichtkunst door het aanwijzen van goede en minder goede voorbeelden uit het verleden. Eigentijdse dichters zouden aan de hand hiervan hun eigen poëzie kunnen te verbeteren. De volledige vraag luidde als volgt:

Eene beredeneerde Historie [...] van den oorsprong, voortgang en tegenwoordigen staat der Nederduitsche Dichtkunst, welke tot eenen grondslag zoude dienen voor alle Dichteren, om daar uit, op eene gemakkelyke wijs, de Historie der Dichtkunste in hun Vaderland te leeren kennen, en vooral die Dichters, in onderscheiden tydvakken, welke hunne aandacht, betrachtting en naarvolging byzonder waardig mogen zyn, en uit dien hoofde gekend behoren te worden: eene Historie derhalven, waar in alles, zoo naauwkeurig mogelyk, met opzigt tot den juisten leeftyd der Dichteren, mitsgaders zo wel het gebrekkige, als het schoone, of pryzenswaardige, in ieder tydvak, moet worden aangewezen.⁸⁸

In 1790 werd de prijsvraag nogmaals uitgeschreven. Tot dan toe was er slechts één antwoord binnengekomen dat niet goed genoeg werd bevonden. Op de heruitgeschreven prijsvraag kwam opnieuw maar één antwoord binnen. Dit keer was het antwoord wel voldoende voor bekroning, mits de auteur bereid was enkele wijzigingen door te voeren.⁸⁹ De auteur bleek Jacob van Dijk te zijn, baggerman en later rentmeester van beroep, die tevens als dichter actief was. Van Dijk en de beoordelaars van de prijsvraag werden het echter niet eens over de aanpassingen. Van Dijk bleef voet bij stuk houden en weigerde de voorgestelde veranderingen door te voeren. Na een pittige briefwisseling tussen hem en het genootschap trok Van Dijk zijn antwoord weer in.⁹⁰

De literatuurgeschiedenis van Van Dijk had de boeken in kunnen gaan als het eerste overzichtswerk van de vaderlandse poëzie, maar door de koppigheid van beide partijen bleef deze decennialang voor het publiek verborgen. Pas enkele jaren na zijn dood in 1828 werd het antwoord gepubliceerd in het eerste deel van zijn *Nagelatene schriften* (1832). Andere literatuurgeschiedenissen hadden echter intussen het licht gezien, waardoor Van Dijks werk deels achterhaald was geworden en dus overbodig. Het werk had z'n doel, het bevorderen van de poëzie, gemist. Ondanks dat deze literatuurgeschiedenis pas veel later het licht zag, is het feit dat een genootschap de

⁸⁸ Singeling 1991, p. 223; Van den Berg 1973, p. 450-451; Van den Berg 1989, p. 321-322; Wiskerke 1995, 175-184. Wiskerke geeft in zijn proefschrift een uitvoerige inhoud van deze geschiedenis.

⁸⁹ Van den Berg 1973, p. 164-165.

⁹⁰ Van den Berg 1973, p. 450.

prijsvraag uitschreef veelzeggend. Klaarblijkelijk zag het genootschap in de vaderlandse literatuurgeschiedenis een middel om de contemporaine dichters te inspireren en te helpen.

Interessant in dat opzicht is ook een prijsvraag van het in 1773 opgerichte *Utrechtsch genootschap van kunsten en wetenschappen*.⁹¹ Dit genootschap schreef in 1802 een prijsvraag uit over de bloei van de Nederlandse literatuur en schilderkunst in de zeventiende eeuw die luidde als volgt:

Welke zyn de oorzaken, dat ons Vaderland, tegen en in het begin der XVII Eeuw, in het voordbrengen van voortreffelyke Schryvers, oorspronglyke Dichters en waare Geleerden, zo zeer boven andere landen, althands ten aanzien van deszelfs uitgestrektheid, gebloeid, en tevens zo veele uitmuntende Schilders, in den verderen afloop dier Eeuw, opgeleverd hebbe; terwyl het aantal derzelven, in het vervolg, tot op onzen tyd, hoe langer hoe minder geworden is: en welke aanleiding tot aanwakkering van Konst en Wetenschap binnen ons Vaderland zou door de naarsporing dier oorzaken kunnen gegeven worden?

Uiteindelijk kwam 1 antwoord binnen.⁹² Hoewel het antwoord niet volledig voldeed aan de vraag, werd het toch goedgekeurd. De auteur bleek de letterkundige en rechter Jacob van Manen te zijn. Van Manen ontving hiervoor de dubbele ereprijs. In 1818 werd zijn antwoord gepubliceerd. Waarom het pas zo laat werd gepubliceerd is mij niet bekend.

Van Manen gaf aan de hand van de volgende vier vragen antwoord op het vraagstuk: Hoe was de toestand van het vaderland en de kunsten en wetenschappen aan het begin van de zeventiende eeuw? Hoe was dit van invloed op de schrijvers, geleerden en schilders die toen leefden? Hoe komt het dat het aantal ‘vernuften’ in de loop van de tijd is verminderd? Hoe kunnen de comtemporaine vaderlandse kunsten en wetenschappen weer tot leven kunnen komen? In zijn antwoord concludeerde Van Manen dat de vaderlandse literatuur in de zeventiende eeuw tot grote hoogte had weten te stijgen. Deze bloei was volgens hem te danken aan de Hervorming, de

⁹¹ Zie over deze prijsvraag ook Wiskerke 1995, p. 269-277.

⁹² Antwoorden moesten uiterlijk 1 oktober 1804 binnen te zijn. Slechts één antwoord kwam binnen en de jury van het genootschap achtte het antwoord te onvolledig voor bekroning. De prijsvraag werd in 1805 opnieuw uitgeschreven, mét een hogere beloning. Zie: ‘Programma van het Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen voor het jaar 1805’, gepubliceerd in: *Algemeene konst- en letterbode*, 1805, dl. II, p. 37-42 en ‘Utrechtsch Genootschap van kunsten en wetenschappen’, in: *Algemeene konst- en letterbode*, 1808, dl. II, p. 34-39

klassieke letteren, de aanmoediging die de dichters ontvingen en staatkundige veranderingen. Het literaire verval in de achttiende eeuw was volgens hem een gevolg van onder meer het navolgen van de verkeerde voorbeelden en een gebrek aan stimulans. Hij sluit hierbij aan bij de algemene mening. Aan het einde van de verhandeling ging Van Manen in op de eigen tijd. Zijn boodschap was positief. De vaderlandse literatuur kon volgens hem uit het dal omhoog kruipen door middel van onder meer aanmoediging, theorie en taalonderwijs.

In het jaar waarin bovengenoemde prijsvraag werd uitgeschreven, 1802, schreef de *Bataafsche maatschappij van taal- en dichtkunde* een prijsvraag uit over de achttiende-eeuwse dichtkunst. In hoeverre was deze verbeterd dan wel achteruitgegaan ten opzichte van daarvoor? Ook deze prijsvraag had haar ontstaan te danken aan het literaire vervaldenken.⁹³ Het antwoord op deze vraag zou leiden tot de eerste gepubliceerde overkoepelende literatuurgeschiedenis en verscheen in 1808 en 1809 in twee delen in de verhandelingen van het genootschap, gevolgd door een losse uitgave in 1810 onder de titel *Proeve eener geschiedenis der Nederduitsche dichtkunde*. In hoofdstuk 3 komt deze geschiedenis, van de hand van Jeronimo de Vries, uitgebreid aan bod. Ik zal deze daarom voor nu verder laten rusten.

In de loop van de negentiende eeuw zagen meer literatuurgeschiedenissen het licht. Vooral in de periode van het Verenigd Koninkrijk verschenen veel overzichten. Een belangrijk verschil met de vroegere is dat de literatuurhistorische overzichten die na 1813 verschenen niet ontstaan waren vanuit een gevoel van onbehagen, maar vanuit een groeiende belangstelling voor het literaire verleden. Het literair-pessimisme was omgeslagen naar literair-optimisme.

Van literair-pessimisme naar literair-optimisme: de tweede gouden eeuw der letteren

In de loop van het tweede en derde decennium van de negentiende eeuw veranderde de kijk op de vaderlandse contemporaine literatuur. Deze werd meer en meer positiever. Deze verschuiving viel al in het eerste decennium van de negentiende eeuw te bespeuren. Tussen de jammerklachten door over het gebrek aan oorspronkelijke werken en de overdaad aan vertalingen waren er ook critici die juist van mening waren dat de eigentijdse poëzie een bloei doormaakte. Nicolaas van Kampen bijvoorbeeld, die in 1829 benoemd zou worden tot hoogleraar Nederlands

⁹³ Wiskerke 1995, p. 270.

aan het Amsterdamse Athenaeum, schreef in zijn verhandeling *Over de lotgevallen der dichtkunst* uit 1807⁹⁴ het volgende over de contemporaine vaderlandse poëzie:

Wy komen nu tot een voor de Nederlandsche Dichtkunde meer verëerend tydperk, hetwelk alléén meer, of toch zoo vele groote Dichters heeft opgeleverd, als de gansche 18de eeuw, vóór hetzelfde. Ik meene de dertig jongstverloopene jaren, sedert den jare 1775 of 1780 tot op dezen tyd.⁹⁵

Van Kampen was dus van mening dat de Nederlandse poëzie aan het einde van de achttiende eeuw een tweede bloei had doorgemaakt⁹⁶, die doorliep in de negentiende eeuw. Als voorbeelden van belangrijke dichters en dichtersessen noemde hij onder meer Petrus Johannes Kastelein, Pieter Nieuwland, Jacobus Bellamy, Juliana Cornelia de Lannoy, Lucretia Wilhelmina van Merken, Betje Wolff en de ‘Opbouwers onzer Dichtkunde’ Rhijnvis Feith en Willem Bilderdijk.⁹⁷ Van Kampen zou dit standpunt later in zijn driedelige *Beknopte geschiedenis der letteren en wetenschappen in de Nederlanden* uit de jaren twintig verder uitwerken.

In verschillende recensies uit het begin van de negentiende eeuw werd herhaaldelijk gewezen op een bloei van de eigentijdse literatuur. Een voorbeeld is een recensie van het eerste deel van de *Gedichten* van Jan Frederik Helmers die in 1810 in het tijdschrift *De recensent, ook der recensenten* verscheen. De recensent begon zijn bespreking met de constatering dat het aantal goede dichters in zijn tijd, waartoe hij onder meer Helmers rekende, nog nooit eerder zo groot was geweest:

Immers, hoezeer ook ons Vaderland ten allen tijde enkele Dichters noemen kon, welke dien veel beteekenenden eernaam werkelijk verdienden, hebben wij zeker nimmer een tydperk gehad, hetwelk zich door het aantal van Dichters van den eersten rang zoo luisterrijk onderscheidde, als het onze, hetwelk te dezen aanzien zoo rijk is, dat wij geen Volk kennen, hetwelk thans ons hierin den lauwer zou kunnen betwisten.⁹⁸

⁹⁴ Deze verhandeling dankt haar ontstaan aan een prijsvraag van *Teylers tweede genootschap* waarin werd gevraagd om ‘een geschiedkundig onderzoek en beknopte, maar grondige opgave van de lotgevallen der dichtkonst, zoo onder de meest bekende oude als hedendaagsche volkeren, sedert den tyd, dat zy verdienden onder de beschaafde volkeren gerangschikt te worden’. Van Kampen gaf in zijn antwoord onder meer een beknopt overzicht van de vaderlandse literatuur.

⁹⁵ Van Kampen 1807, citaat p. 408.

⁹⁶ De eerste bloei vond volgens diverse literatuurbeschouwers plaats in de zeventiende eeuw, zie hoofdstuk drie.

⁹⁷ Van Kampen 1807, p. 410.

⁹⁸ *De recensent, ook der recensenten* 1810, dl. 1, p. 320-326, citaat p. 320.

In de bespreking van het tweede deel van de *Gedichten* in hetzelfde tijdschrift werd deze boodschap nog eens herhaald:

Het is meermalen opgemerkt, en wij zelven hebben het elders gezegd, dat de Letterkundige roem van ons Vaderland, in de laatste tijdperken, bijna in dezelfde mate geklommen is, waarin onze Staatkundige roem verminderde, en het bloeiendste tijdperk onzer Geschiedenis levert zeker geen en zoo rijken oogst van Dichtvruchten der eerste soort op, als die, waarop wij thans roemen kunnen, hoezeer dan ook dit thans bijna de eenige troost, de eenige oorzaak van zelfverheffing zij, welke den ongelukkigen *Nederlander* overblijft.⁹⁹

Helmets zelf signaleerde eveneens een ontluiking van de vaderlandse poëzie begin negentiende eeuw. In zijn beroemde werk *De Hollandsche natie* (1812) beweerde hij dat de dichtkunst nog nooit eerder zo'n hoogte had weten te bereiken als in de eigen tijd. In de voorrede van zijn werk schreef hij:

Nimmer is onze vaderlandsche dichtkunst tot zulke eene hoogte opgevoerd, als waar op wij haar thans beschouwen.¹⁰⁰

Een criticus van de *Vaderlandsche letteroefeningen* beaamde dit en schreef:

Wij zijn het met den Heer Helmers volkomen daarin eens, dat onze vaderlandsche Dichtkunst (over het geheel genomen) nooit tot zulk eene hoogte is opgevoerd, als waarop wij haar thans aanschouwen.¹⁰¹

Na de Franse periode leek het gevoel van literair verval nagenoeg in z'n geheel te zijn verdwenen. Het overheersende literair-pessimisme uit de tweede helft van de achttiende had in de loop van de negentiende eeuw plaats gemaakt voor een opbouwende, positieve kritiek, waarbij de eigen literatuur herhaaldelijk de hemel in werd geprezen. Of de literatuur daadwerkelijk was verbeterd is echter nog maar de vraag (net zoals er een vraagteken gezet kan worden bij het zogenaamde verval). Het is aannemelijker de verschuiving te wijten aan een andere manier van denken. De critici gingen steeds meer geloven in de heilzame werking van een positief nationaal

⁹⁹ Anon. 1810a, p. 949.

¹⁰⁰ Helmers 1812, p. vii.

¹⁰¹ Anon. 1813b, p. 175.

beeld, waarbij de eigen wetenschappen en kunsten tot norm werden verheven. Waar voor 1800 vooral een kritische houding tegenover de eigen cultuur overheerste, vond na 1800 een herwaardering plaats van de contemporaine Nederlandse cultuur. Deze herwaardering was het gevolg van een strakker definiëren van de eigen nationale identiteit, onder meer door de achttiende-eeuwse studies van Willem Ockerse (1760-1826) en Ysbrand van Hamelsveld (1743-1812) over het vaderlandse karakter.¹⁰² Voorheen gesignaleerde minpunten van de vaderlandse cultuur werden steeds vaker gezien als pluspunten. Het gebrek aan grote vernuften werd verklaard vanuit het Nederlandse verlangen om niet een enkeling hoog op te leiden, maar daarentegen juist een brede laag van de bevolking te ontwikkelen, ook al was het op een lager niveau. Deelname aan kunst en cultuur moest voor iedereen mogelijk worden.¹⁰³

Dit had onder meer gevolgen voor de waardering van de literatuur. Niet langer domineerde de visie dat deze moest voldoen aan tijdloze of internationale criteria. Belangrijker werd in hoeverre de eigen literatuur uitdrukking gaf aan de nationale identiteit.¹⁰⁴ Als typische nationale eigenschappen werden begin negentiende eeuw genoemd de eenvoud,¹⁰⁵ vrijheid, zedelijkheid, vaderlandsliefde en godsdienstigheid. Werken die het vaderlandse karakter uitdrukten konden dan ook rekenen op veel sympathie.

In het tweede en derde decennium van de negentiende eeuw viel regelmatig te lezen dat Nederland een kweekvijver van dichters was. Een recensent van de *Vaderlandsche letteroefeningen* bijvoorbeeld schreef in 1817:

Ja! de vaderlandsche poëzij is in een' bloeienden staat. Wij hebben, te dezen aanzien, een heerlijk, schitterend tijdperk. Eenige Puikdichters verheffen zich door stoutheid en kracht; anderen onderscheiden zich door gevoel en bevalligheid, en lokken de zoetste en welluidendste toonen uit hunne speeltuigen.¹⁰⁶

Ook in de literatuurgeschiedenissen en soortgelijke overzichten die verschenen in de periode van het gezamenlijk Koninkrijk werd gewezen op de bloei van de literatuur in de eigen tijd. De letterkundige Pieter Gerardus Witsen Geysbeek bijvoorbeeld constateerde in zijn zesdelige *Biographisch anthologisch en critisch woordenboek der*

¹⁰² Johannes 1997, p. 69-71. Zie ook hoofdstuk 4.

¹⁰³ Johannes 1997, p. 73.

¹⁰⁴ Johannes 1997, p. 73.

¹⁰⁵ Volgens Johannes wordt de eenvoud in de eerste decennia van de negentiende eeuw verheven tot kunstnorm. Zie Johannes 1997, p. 82-84.

¹⁰⁶ Anon. 1817a, p. 246.

Nederduitsche dichters uit de jaren twintig zelfs een tweede Gouden Eeuw. In het voorwoord van het eerste deel schreef hij:

Toen [begin negentiende eeuw] zag ik met blijdschap den dageraad van de tegenwoordige gouden eeuw onzer vaderlandsche dichtkunst aanbreken. BILDERDIJK keerde in ons vaderland te rug, HELMERS, TOLLENS, LOOTS, SPANDAW, VAN HALL, KINKER, WISELIUS, SIMONS bragten de na den dood van NOMSZ en UYLENBROEK nog al zoetvloeiend voortneuriënde discipelen uit deze school, en daaronder ook mij¹⁰⁷, tot zwijgen [...].¹⁰⁸

Matthijs Siegenbeek, in 1797 aangesteld als eerste hoogleraar in de Nederduitsche welsprekendheid (hierover meer in de volgende paragraaf), constateerde eveneens een bloei van de literatuur in de eigen tijd. Hij schreef in zijn *Beknopte geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* uit 1826:

Onder medewerking van de geschetste en meer gunstige omstandigheden, trad, in het laatste veertig- of vijftigtal jaren, onder ons een aantal dichters te voorschijn, die in de voornaamste dichtsoorten vele fraaije en deels meesterlijke stukken leverden, en het gouden tijdperk onzer letterkunde in de eerste helft van de zeventiende eeuw, met nieuwen luister, voor *Nederland* deden opdagen.¹⁰⁹

De al eerder genoemde Nicolaas van Kampen wijdde zelfs een compleet hoofdstuk in zijn *Beknopte geschiedenis der letteren en wetenschappen in de Nederlanden* (1821-6) aan de afgelopen decennia. In het betreffende hoofdstuk, met de veelzeggende titel 'Herleving der Nederlandsche dichtkunst', gaf Van Kampen een uitvoerige beschrijving van (onder andere) de vaderlandse letteren uit de laatste vier decennia. Tevens bood hij een verklaring voor de bloei. Ik wil hier wat uitgebreider op ingaan.

Volgens Van Kampen had de Nederlandse dichtkunst vooral in het laatste decennium een hoogte weten te bereiken die kon wedijveren met de zeventiende-eeuwse poëzie. Hij schreef:

de *Nederlandsche* Dichtkunst was uit haar diep verval tot eene hoogte verreezen, waarin zij nauwelijks in het schitterendste tijdvak der zeventiende

¹⁰⁷ Witsen Geysbeek was zelf ook actief als dichter.

¹⁰⁸ Witsen Geysbeek 1821-1827, dl. 1, p. xxvii.

¹⁰⁹ Siegenbeek 1826, p. 352.

Eeuw had gestaan. Niet slechts Geleerden van den eersten rang, maar ook achtenswaardige Kooplieden, zonder geleerde opvoeding, huldigden haar, en betraden den drempel van haar binnenste heiligdom. Nooit had de Welsprekendheid in *Nederland* zóó gebloeid: nooit was zij zoo natuurlijk, zoo ongemaaft, zoo geheel zonder kunstigen dos, in eigene onweêrstaanbare schoonheid verschenen. De taalkunde en spelling ontvingen door bekwame mannen eene vaste regelmaat, welke haar tot daartoe nog ontbrak, en beredeneerde Woordenboeken.¹¹⁰

Als voorbeelden van grote dichters noemde hij onder meer Hieronymus van Alphen, Jacobus Bellamy, Pieter Nieuwland, Jacob van Dijk, Rhijnvis Feith, Willem Bilderdijk, Cornelis Loots, Jan Frederik Helmers, Adriaan Loosjes, Hendrik Tollens en de dichters Petronella Moens en Naatje Brinkman. Deze bloei was volgens Van Kampen onder meer te danken aan de invloed van de Duitse letterkunde. Dit kan opvallend genoemd worden. Eerder zagen we dat juist de buitenlandse literatuur gezien werd als een ‘bedreiging’ voor de eigen letteren. Van Kampens stelling kwam echter niet geheel uit de lucht vallen. Kampen was sinds 1815 werkzaam als lector in de Hoogduitse taal- en letterkunde aan de Leidsche Hoogeschool.¹¹¹ Eerder al had Van Kampen zijn medewerking verleend aan een Duitstalige literatuurgeschiedenis. Hij was hiertoe uitgenodigd door Johann Gottfried Eichhorn, hoogleraar te Göttingen. Eichhorn wilde een geschiedenis schrijven van de wereldliteratuur. Tussen 1805 en 1812 verscheen in zes delen zijn *Geschichte der Litteratur von ihrem Anfang bis auf die neuesten Zeiten*. In het derde deel (1812) was de bijdrage van Van Kampen opgenomen over ‘Die Niederlande’. Deze schets zou hij later op verzoek uitwerken tot zijn *Beknopte geschiedenis*. Van Kampen had met andere woorden veel interesse in de Duitse taal en letteren, hetgeen een mogelijke verklaring biedt voor zijn mening over de positieve invloed van de Duitse letteren. Onder meer de werken de dichters Feith, Van Alphen en Bellamy, ‘herstellers onzer Letterkunde’, vertoonden volgens hem duidelijke sporen van de Duitse literatuur. Zelfs het werk van Bilderdijk was volgens hem niet geheel vrij van Duitse invloeden.

Een tweede oorzaak voor de eigentijdse bloei moest volgens Van Kampen gezocht worden in de tijdsomstandigheden. De menselijke geest had volgens hem prikkels nodig. Te veel rust had hierop een nadelige werking. Dit was overigens geen nieuwe visie. Onder meer Jeronimo de Vries had in zijn literatuurgeschiedenis al gewezen op deze relatie. Zie hierover meer in hoofdstuk 3. Nadat de Republiek in de

¹¹⁰ Van Kampen 1821-1826, dl. 2, p. 364.

¹¹¹ Voor biografische informatie over Van Kampen zie Anon. 1839.

achttiende eeuw in rustiger vaarwater terecht was gekomen, was de literatuur steeds verder achteruitgegaan. ‘In rust en veiligheid schaaften zij [de dichters] hartstogteloos en op hun gemak aan gladde rijmen’.¹¹² Echter, eind achttiende eeuw was hierin verandering gekomen. Van Kampen wees op de oorlog met Engeland (1780-1784) en de Franse overheersing aan het begin van de negentiende eeuw. Deze woelige tijden van oorlog en onderdrukking brachten nieuwe energie en geestdrift met zich mee. Vooral na de verlossing van de Fransen verschenen volgens hem de nodige lofdichten, lierzangen, krijgsliederen en zegespalmen ter ere van het vaderland. ‘Men had het Vaderland, even als eene ongelukkige Moeder, te vuriger lief gehad, naar mate het dieper gezonken was: thans juichte men over de herkrijging van een pand, waarvan men het gemis diep gevoeld had.’¹¹³

Navolging van de klassieke literatuur was volgens Van Kampen de derde oorzaak. Hij wees onder meer op de invloed van De Bosch. Door zijn betoog over de navolging van de Griekse en Romeinse schrijvers hadden velen zich toegelegd op de klassieke werken. Hierdoor werd de smaak van de vaderlandse dichters verbeterd.

Van Kampen wijst dus drie oorzaken aan voor de opbloei van de Nederlandse literatuur: de invloed vanuit Duitsland, de prikkels van de veranderde politieke omstandigheden, en de navolging van de klassieken. Over de laatste twee was er een communis opinio, over de positieve invloed van Duitsland verschillen de meningen van de tijdgenoten.

Conclusie

Eind achttiende eeuw stond het literaire verleden (onder meer) in het teken van het veronderstelde literaire verval van de eigen tijd. Door de dichters te wijzen op goede voorbeelden en oorzaken te achterhalen voor bloei en verval, werd getracht de contemporaine literatuur te verbeteren. Dit argument komt in het tweede en derde decennium van de negentiende eeuw te vervallen. Diverse letterkundigen constateren in de periode van het Verenigd Koninkrijk een bloei van de eigentijdse literatuur. Dit heeft gevolgen voor de functie van het literaire erfgoed. Het was niet langer meer noodzakelijk om daarmee de eigentijdse literatuur te verbeteren. Hiermee is niet gezegd dat men het voor de contemporaine auteurs niet meer belangrijk vond om kennis te nemen van het werk van hun voorgangers. Het was echter minder dringend geworden.

¹¹² Van Kampen 1821-1826, dl. 2, p. 367.

¹¹³ Ibidem, p. 368.

Schrijvers voor het vaderland. Het literaire erfgoed als bron voor vaderlandse gevoelens

We hebben gezien dat de genootschappen, individuele schrijvers en literair-historici het literaire erfgoed zagen als een middel om de eigentijdse letterkunde kwalitatief te verbeteren. Maar de esthetische kwaliteit was niet de voornaamste inzet. Kwalitatief goede literatuur was vooral: vaderlandse literatuur. Men zag in de literatuur een middel voor nationaal herstel. Onder meer Evert Wiskerke wees in zijn proefschrift op de maatschappelijke relevantie die de zeventiende-eeuwse auteurs in het laatste kwart van de achttiende eeuw toebedeeld kregen. Zij kregen volgens hem een rol in het hersteldenken.¹¹⁴ Vooral in de jaren negentig werd volgens hem veel waarde gehecht aan het maatschappelijk belang van de zeventiende-eeuwse literatuur. Onder meer Vondel en Cats werden ingezet om het verval van de natie tegen te gaan en vaderlandse gevoelens op te wekken bij het publiek. Niek van Sas schrijft dat rond 1800 het vaderlandse gevoel vooral cultureel bepaald werd en gedragen werd door een nieuw historisch besef.¹¹⁵ Hij wijst onder meer op de verzetspoëten als Helmers, Tollens en Loots, die in hun werk de heldendaden van vroeger bezongen. Begin negentiende eeuw kreeg het verleden volgens Van Sas een centrale rol in het opwekken van vaderlandse gevoelens.¹¹⁶ Hij beschouwt de jaren 1800-1813 als een periode waarin getracht werd vaderlandse belangstelling te genereren bij de inwoners. Van nationalisme was toen echter nog geen sprake. Daarvoor ontbrak volgens hem onder meer het activistische, toekomstgerichte en ideologische.¹¹⁷ Deze periode is volgens hem wel van groot belang geweest voor de waardering voor de Gouden Eeuw. Echter, waar in de jaren zestig en zeventig van de achttiende eeuw nog het idee leefde dat het mogelijk was opnieuw een Gouden Eeuw te beleven, zo ervoer men nu de onmogelijkheid daarvan.¹¹⁸ Het verleden werd definitief beschouwd als voltooid verleden tijd, als een periode waar men met nostalgie op terugkeek.

Het is vooral in deze periode dat het literaire erfgoed, in het bijzonder de zeventiende-eeuwse literatuur, herhaaldelijk werd ingezet om vaderlandse gevoelens op te wekken bij het publiek. Onder meer Matthijs Siegenbeek probeerde begin negentiende eeuw in verschillende publicaties de lezer te overtuigen van de rijkdom en luister van de vaderlandse taal en letteren. Siegenbeek was in 1797 aan de Leidse

¹¹⁴ Wiskerke 1995, p. 184-197.

¹¹⁵ Van Sas 2004, p. 87; Wiskerke 1995, p. 47.

¹¹⁶ Van Sas 2004, p. 89.

¹¹⁷ Ibidem, p. 95.

¹¹⁸ Ibidem, p. 556.

universiteit benoemd tot eerste hoogleraar in de Nederduitse welsprekendheid.¹¹⁹ Initiatiefnemer voor de nieuwe leerstoel was Laurens van Santen, een vurig patriot en tevens curator van de Leidse universiteit. Van Santen behoorde tot de zogenaamde unitarissen, die streefden naar een eenheidsstaat. Studie van de moedertaal kon volgens hem bijdragen aan het versterken van het nationale gevoel en de zelfstandigheid van de natie. De studie fungeerde als bijvak en was hoofdzakelijk bestemd voor studenten theologie en rechten om hun welsprekendheid te verbeteren. Pas in de tweede helft van de negentiende eeuw zou het mogelijk worden om Nederlands als hoofdstudie te kiezen.¹²⁰

De jonge Matthijs Siegenbeek, hij was nog maar drieëntwintig jaar oud, werd door Van Santen benoemd tot bijzonder hoogleraar in de Nederlandse taal en welsprekendheid. Siegenbeek was opgeleid tot doopsgezind predikant en was in de jaren negentig bevriend geraakt met Van Santen. Toen de Leidse curator het college van de universiteit overtuigd had van het nut van een leerstoel Nederduitse welsprekendheid wees hij Siegenbeek aan als kandidaat; andere kandidaten waren er niet.¹²¹ Op 23 september 1797 sprak Siegenbeek zijn rede uit ter aanvaarding van zijn hoogleraarschap. Siegenbeek zette meteen de verdediging in en hield een vlammend betoog over het nut van de taal en welsprekendheid voor de maatschappij. Hij wees op het luisterrijke literaire verleden. Hij ontkrachtte het idee dat de Hollandse grond ongeschikt was voor welsprekendheid omdat het ontbrak aan hartstocht en verbeeldingskracht:

De Nederlandsche bodem (dit voorzie ik, dat sommigen mij zullen te gemoet voeren) is niet geschikt, om die heerlijke vruchten van welsprekendheid op te leveren, welke de Grieksche en Romeinsche grond zoo mildelijk heeft voortgebracht. Onder de Noordsche luchtstreek missen zij de vereischte stoving, en kunnen van daar dien wasdom niet erlangen, welke haar in warmere gewesten eigen is. Waar vindt men bij de Nederlandsche natie dat vuur der hartstogten, die levendigheid en sterkte van verbeeldingskracht, voedsters der welsprekendheid, door welke Grieken en Romeinen zich zoo onderscheidenlijk kenbaar maakten? Hare doorgaande geëerdheid is te koel, te

¹¹⁹ Zie voor meer informatie over het ontstaan van deze leerstoel onder meer: Van den Berg 1989, p. 322-323; Siegenbeek 1997, p. 2-12; Vis 2004, p. 10; Wiskerke 1995, p. 199-207.

¹²⁰ Siegenbeek 1997, p. 7-12.

¹²¹ Zie ook het levensbericht over Siegenbeek in het *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, 1835, p. 83-135.

onverschillig, dan dat die koningin aller wetenschappen onder haar eene algemeene hulde te wachten hebbe.¹²²

Volgens de nieuwe hoogleraar was dit allemaal ‘ongegrond’. Hoe kon een volk dat tachtig jaar lang dapper voor vrijheid had gestreden tegen de ‘magtigsten koning van ons werelddeel’¹²³ koel en onverschillig zijn? Het verleden bewees immers het tegendeel:

[...] ook onze natie kan, met geen minder recht dan verscheiden' van hare naburen, zich beroemen op mannen, die, schoon te zwak voor den reuzenstap der ouden, hen echter met een' mannelijken tred nagestreefd hebben. – Een HOOFT, VONDEL, DE BRANDEN en vele anderen kunnen tot staving van mijn gezegde strekken. [...] Hoe dikwerf werdt gij niet op het levendigst getroffen, en in verrukking opgetogen door de meesterachtige trekken van een stout vernuft, vurigen geest en levendige verbeeldingskracht, alomme in hunne schriften uitschitterende, ten overvloedigen bewijze, dat deze vereischten der welsprekendheid zoowel als dichtkunde geenszins aan onzen landaard door eene ongunstige natuur geweigerd zijn?¹²⁴

Siegenbeek ging uitvoerig in op het vooroordeel dat de Nederlandse taal ongeschikt zou zijn voor de welsprekendheid. Het Nederlands was volgens hem rijk, levendig en krachtig genoeg, zoals de vaderlandse schrijvers hadden bewezen. Kennis en beoefening van de eigen taal waren onontbeerlijk voor de welsprekendheid en hieraan ontbrak het volgens de hoogleraar bij zowel ongeletterden als bij wetenschappers. Dit was volgens hem onder meer te wijten aan een gebrek aan kennis van de klassieke schrijvers én van de eigen vaderlandse auteurs:

En worden niet, helaas! de eigene vruchten van den vaderlandschen grond door velen geheel voorbij gezien, ja met minachting vertreden? Worden niet de opgetooide, maar ziellooze voortbrengselen van eenen even winderigen als bekrompenen geest somwijlen met graagte gelezen en met luide toejuichingen verëerd, terwijl de schriften van eenen HOOFT en andere Nederlandsche mannen nauwelijks meer dan bij name bekend zijn?¹²⁵

¹²² Siegenbeek 1997, p. 17.

¹²³ Siegenbeek doelt hier op de Tachtigjarige oorlog en de strijd tegen de Spaanse koning.

¹²⁴ Siegenbeek 1997, p. 18.

¹²⁵ Siegenbeek 1997, p. 27.

Siegenbeek wilde het publiek warm maken voor het nieuwe vakgebied en belangstelling voor de eigen letteren kweken en daarmee ook voor het vaderland. Ook in diverse publicaties die hij na zijn oratie zou publiceren sprak hij de hoop uit dat de beoefening en bestudering van de eigen taal en letterkunde zou toenemen. Siegenbeek zag de vaderlandse taal en letteren als een middel om liefde voor het vaderland aan te wakkeren. Hij hield onder meer redevoeringen over Vondel en Hooft, waarin hij beide schrijvers neerzette als belangwekkende personen op wie het vaderland trots mocht zijn.

In 1799 werd Siegenbeek van buitengewoon hoogleraar bevorderd tot gewoon hoogleraar. Ter aanvaarding van zijn ‘nieuwe’ ambt hield hij een redevoering over Hooft. Hij begon zijn lezing met de klacht dat vaak werd neergekeken op Nederland:

Immers, terwijl de geschiedenissen, als 't ware, op iedere bladzijde gewagen van hunne roemruchtige bedrijven, stoute onderwerpen, grootsche ondernemingen, gewigtige ontdekkingen, vernuftige uitvindingen en aanzienlijke vorderingen in alle vakken van kennis, kunst en wetenschap, verstouten zich niet te min ter andere zijde onkunde, vooroordeel, partijzucht, of nog lagere driften, tegen de luide stemme dier onwraakbare getuige zich met lasterlijk geschreeuw te verheffen. Nu eens wordt het eerwaardig volkskarakter met valsche of hatelijke trekken misteekend, dan weder, en wel bijzonderlijk, zijn welverkrege roem in het rijk der letteren en schoone kunsten door een laatdunkend oordeel onteerd.¹²⁶

De eer van de Nederlandse natie werd herhaaldelijk geschonden. Door middel van de nagedachtenis aan ‘doorluchtige mannen’ kon deze ‘aangewrevene kladder’ wordt uitgewist. In een uitvoerige redevoering gaf Siegenbeek een beschrijving van Hooft, ‘den grootschen Drossaard’, die zowel als burger, vader, vriend, echtgenoot, mens en schrijver ontzag verdiende.

Enkele jaren later, in 1807, verscheen van zijn hand zijn *Verhandeling over de dichterlijke verdiensten van Vondel*. Hij begon met een lofzang op het grote aantal groot aantal beroemde vaderlanders waar de natie zich op kon bogen. Hiertoe rekende hij onder meer Michiel de Ruyter, Hubert Kornelisz. Poot, Arnold Hoogvliet en natuurlijk ook Vondel:

¹²⁶ Siegenbeek 1800, p. 56.

‘Een voldingend bewijs van ware vaderlandsliefde’

Weldan, dat wij juichen in het geluk, van Nederlanders geboren te zijn, daar ons Vaderland zich, boven alle andere landen, op een groot aantal van dergelijke uitmuntende stervelingen verheffen mag.¹²⁷

Vondel verdiende volgens hem de titel van ‘Vorst en Vader der Nederduitsche dichteren’. Hij had zich volgens Siegenbeek verheven tot ‘den hoogsten top van dichterlijken roem’ en was de grondlegger van ‘Neêrlands zangberg’.¹²⁸ Vondel was dan ook bij uitstek geschikt als onderwerp voor de ‘kunst- en vaderlandminnende zielen’.

Joost van den Vondel

Siegenbeek was niet de enige letterkundige die begin negentiende eeuw het literaire erfgoed inzette voor het opwekken van vaderlandsliefde. Herhaaldelijk werden de vroegere schrijvers als vaderlandse helden neergezet, als voorbeeldige en belangrijke vaderlanders waar het vaderland trots op kon zijn, als herinneringen van vroegere roem. Op die manier werd getracht het gevoel weg te nemen dat de Nederlandse natie niet meer meetelde. De doopsgezinde predikant Rinse Koopmans publiceerde begin negentiende eeuw verschillende redevoeringen over de zeventiende-eeuwse dichters

¹²⁷ Siegenbeek 1807, p. 38.

¹²⁸ Ibidem, p. 40.

Huygens en Camphuysen in de *Vaderlandsche letteroefeningen*. Zijn redevoering over ‘Constantyn Huygens als mensch beschouwd’ begon hij als volgt:

Het vereeren der gedachtenis van *Nederlanders*, beroemd door uitstekende verdiensten, is aangenaam, nuttig, en overeenkomst het doel van dit Genootschap [*Felix Meritis*]. Aangenaam, als herinnerende aan den alouden luister van ons Vaderland; nuttig, als vernieuwende de kennis aan loffelijke voorbeelden [...].¹²⁹

Huygens onderscheidde zich volgens hem vanwege zijn zedelijke karakter, geleerdheid en zijn kwaliteiten als dichter. Ook Camphuysen waardeerde Koopmans vanwege zijn zedelijkheid. Vooral in een tijd van toenemende zedeloosheid was het noodzakelijk goede voorbeelden te hebben. Camphuysen was zo'n voorbeeld. Zowel in zijn geschriften als in zijn doen en laten was deze zeventiende-eeuwse dichter volgens hem een toonbeeld van zedelijkheid.¹³⁰

Een ander voorbeeld waarin een vroegere schrijver werd gebruikt als herinnering aan een groots vaderlands verleden is de redevoering van Jacobus Scheltema over P.C. Hooft uit 1807. Scheltema zet Hooft neer als een eerbiedwaardig man. Iemand die op de juiste manier handelde, omringd was met ideale vrienden, een gematigde religieuze visie had en navolgenswaardige morele denkbeelden. Scheltema omschrijft Hooft als een spaarzaam persoon, een voorstander van matigheid, een bescheiden en godsdienstig persoon, die zich graag vermaakte in de stille kring van vrouw en kinderen.¹³¹

De publicaties op het gebied van de literatuurgeschiedenis die verschenen in de jaren 1800-1813 hadden vooral betrekking op de zeventiende eeuw. De Gouden Eeuw werd bij uitstek gezien als dé periode waarin de roem van het vaderland tot een absoluut hoogtepunt was gestegen. Door een collectief geheugen op te bouwen van deze roemrijke periode werd getracht de inwoners van de natie een gevoel van bestaansrecht te geven. Belangrijk daarbij is dat het verleden beschouwd werd als een afgesloten periode.

Na de verlossing van de Fransen in 1813 kwam hierin verandering. Niet langer keek men op het verleden terug als een periode die voorbij was, maar als een tijd die

¹²⁹ Koopmans 1809a, p. 141.

¹³⁰ In 1804 verschenen van zijn hand twee lezingen over Camphuysen in de *Vaderlandsche letteroefeningen*. Zie Koopmans 1804a en 1804b.

¹³¹ Zie over deze redevoering ook Jansen 1999. Jansen gaat uitvoerig in op de idealisering van Hooft door Scheltema.

kon terugkeren. Men verlangde naar een tweede Gouden Eeuw. De functie van het literaire erfgoed veranderde. Niet langer fungeerde dit om vaderlandslievende gevoelens los te maken, maar men ging een stap verder. Men ging het literaire erfgoed inzetten om de nationale identiteit te bevestigen en de inwoners op te voeden tot zedelijke, vaderlandslievende en godsdienstige, kortom *nationale* burgers. De schrijvers van vroeger kregen in deze periode steeds meer de rol toebedeeld van, zoals Marita Mathijssen het omschrijft, ‘opbouwende en geëngageerde sociaal werker’.¹³² Het is ook in deze periode dat de politiek zich actief ging bemoeien met de vaderlandse taal en letteren. Hierover gaat de volgende paragraaf.

Conclusie

Eind achttiende, begin negentiende eeuw kreeg het literaire erfgoed een functie in het nationaal hersteldenken. Door de burgers te confronteren met het vaderlandse verleden werd getracht het geloof in de grootsheid van het vaderland te doen toenemen. Door de vroegere vaderlandse auteurs op een voetstuk te plaatsen en als helden neer te zetten werd getracht liefde en belangstelling voor het eigen vaderland op te wekken. Met name de schrijvers uit de Gouden Eeuw werden ingezet voor dit doel.

De nationale identiteit als functie van de vaderlandse taal- en letterkunde

In 1815 ontstond het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, waarbij de noordelijke en zuidelijke Nederlanden (België en Luxemburg) werden samengevoegd. Willem I keerde weer terug naar Nederland en werd in 1815 gekroond tot soeverein vorst van het nieuwe koninkrijk. Hij ging een politiek voeren gericht op het bewerkstelligen van een nationale eenheid. Zijn beleid moest zowel staats- als natievormend werken, waarbij het noorden en het zuiden betrokken worden in een proces van eenwording en nationalisering.¹³³ Hij voerde een politiek gericht op natievorming. In 1815 verscheen een nieuwe grondwet. Daarin stond vastgelegd dat in het zuidelijk deel van het koninkrijk meerdere universiteiten, zogenaamde ‘hoogeschoolen’, zouden worden opgericht. Met de opheffing van de katholieke universiteit in Leuven in 1797 telde het zuiden geen universiteiten meer. Uiteindelijk besloot Willem I in Leuven, Gent en Luik nieuwe universiteiten op te richten.¹³⁴ Net als in het noorden werden ook deze

¹³² Mathijssen 2011, p. 12.

¹³³ Van Sas 2004, p. 204.

¹³⁴ Zie voor meer informatie over de oprichting: Janssens 2005.

ingericht als rijksuniversiteiten. In 1817 openden zij hun deuren. Tevens besloot de koning een aantal leerstoelen Nederduitse letterkunde en welsprekendheid in te stellen, zowel in het noordelijke als in het zuidelijke deel van het nieuwe koninkrijk. Het Nederlands werd ingesteld als officiële taal van het gezamenlijk koninkrijk.

De natievormende taalpolitiek van Willem I beoogde de eenheid tussen noord en zuid te bewerkstelligen.¹³⁵ Het Nederlands werd de landtaal van het koninkrijk. Hieronder werd verstaan het Hollands, Vlaams en Brabants. In 1814 kondigde Willem I aan dat het Nederlands de officiële taal werd van het Verenigd Koninkrijk. Het Nederlands kwam daarmee naast het Frans te staan, maar werd niet verplicht. Dit veranderde in 1819. De koning besloot toen dat vanaf 1823 het Nederlands in de Vlaamse provincies de verplichte landstaal werd.¹³⁶ Wallonië en de Duitstalige gebieden vielen niet onder deze nieuwe wetgeving en waren vrij in taalkeuze. Wie slechts gebrekkig Nederlands sprak en las kwam niet in aanmerking voor een carrière bij onder andere justitie, het leger en het onderwijs. Dit nieuwe beleid zorgde ervoor dat velen zich toededen op het beoefenen van de Nederlandse taal.

Naast een taalpolitiek voerde Willem I ook een onderwijspolitiek. Door middel van onderwijs in de eigen taal- en letterkunde wilde hij een nationale eenheid creëren. Zowel in het noorden (in Groningen, Utrecht, Deventer en Amsterdam) als in het zuiden (Luik, Gent, Brussel en Leuven) werden hoogleraren in de Nederlandse taal- en letterkunde aangesteld, zowel aan universiteiten als aan athenea en hogescholen.

De meeste nieuwe hoogleraren aanvaardden hun hoogleraarschap door middel van een inaugurele rede.¹³⁷ Deze redevoeringen zijn interessant, omdat hierin meerdere keren werd ingegaan op het belang van de Nederlandse taal- en letterkunde voor de natie. Er valt daarbij een verschil waar te nemen tussen de hoogleraren die in het noorden en hun collega's die in het zuiden werden aangesteld. Ik zal eerst ingaan op de oraties van de vier hoogleraren die in het noorden werden aangesteld en daarna enkele redevoeringen van de professoren die in het zuiden werden benoemd behandelen.

Van de nieuw aangestelde hoogleraren in het noordelijk deel van het nieuw gevormde koninkrijk is Barthold Hendrik Lulofs de eerste die zijn rede uitsprak, te Groningen. Op 15 november 1815 hield hij zijn redevoering getiteld 'Over de noodzakelijkheid van de beoefening der eigene taal en letterkunde voor de zelfstandigheid en den roem eene natie.' Volgens de nieuwe hoogleraar was het

¹³⁵ Zie voor meer informatie over de taalpolitiek van Willem I: Janssens & Steyaert 2008, p. 42-54.

¹³⁶ Janssens & Marynissen 2005, i.h.b. hoofdstuk 4. Nieuwnederlands.

¹³⁷ De inaugurele redes van Kinker, Ten Broecke Hoekstra en Visscher zijn mij onbekend.

belangrijk de eigen taal en letteren te beoefenen, omdat hierin de ouderdom, het karakter en de geschiedenis van het volk opgesloten zijn. Onderzoek naar de wortels van de taal en verwantschappen met andere talen leidde volgens hem tot meer roem en een grotere zelfstandigheid van de eigen natie. Uit dergelijk onderzoek zou blijken dat de Nederlandse taal geen ‘bastaardtalg’ van het Hoogduits is en dat Nederland geen ‘aanslibsel’ van Frankrijk is.¹³⁸ Hetzelfde gold volgens hem voor de letterkunde. Door het lezen van zowel de oude vaderlandse kronieken als van de historische werken van onder meer Hooft, Brandt en Wagenaar, leerde men over de dapperheid, deugd en roem van de eigen voorouders. Het hart van de lezer zou volgens Lulofs ‘kouder moeten zijn, dan de ijsschotsen van Siberie’ indien hij niet getroffen werd door de ‘glorie van uw Vaderland.’¹³⁹ Hij achtte het belangrijk de vaderlandse dichtkunst te beoefenen. Volgens hem was taalbeschaving voornamelijk te danken aan dichters. Als voorbeelden van eigen bodem wees hij op Vondel en Hooft en uit de eigen tijd op Bilderdijk:

Hoe veel is onze taal niet aan hem verplicht! Ontsluit hij niet derzelve rijkste schatkamers? Stelt hij derzelve keurigste schoonheden niet in het daglicht? Weet hij derzelve bevalligheden niet op het aanminnigste te doen uitkomen? Stroomen zijn verzen in dezelve niet, dan, als een van rotsen bruisende vloed, dan, als een statige rivier, dan, als het beekje, dat langs bloemenboorden voorthuppelt? Streelt hij niet, treft hij niet, roert hij niet, schokt hij niet door middel van haar, en weet hij niet met haar, gelijk onze Spandaw zingt, te tooveren, en tooverend harten te veroveren?¹⁴⁰

Lulofs stelde dat de bloei van de dichtkunst noodzakelijk was voor de roem van de natie. Hij zag bovendien voor de poëzie een belangrijke rol weggelegd als aanjager van vaderlandsliefde. Als voorbeeld wees hij op Helmers, die met zijn *Hollandsche natie* had bijgedragen aan de ‘roemrijke herstelling’ van de natie door het beschrijven van de ‘gloriedaden onzer Vaderen’.¹⁴¹

Het beoefenen en waarderen van de eigen taal en letteren verkleinde volgens de hoogleraar ook de buitenlandse invloed. Een beschaafd volk had, aldus Lulofs, behoefte aan een eigen poëzie en welsprekendheid, aan kunsten en wetenschappen. Indien het vaderland hierin niet voldoende voorzag of deze verwaarloosde dan ging men hiernaar op zoek in het buitenland. Lulofs waarschuwde hiervoor. Weliswaar kon

¹³⁸ Lulofs 1815, p. 28.

¹³⁹ Ibidem, p. 29.

¹⁴⁰ Ibidem, p. 32.

¹⁴¹ Ibidem, p. 34-35.

men leren van de vreemdeling, maar dit diende niet ten koste te gaan van de eigen schrijvers. De buitenlandse taal- en letterkunde bood de lezer volgens hem niets anders dan vreemde zeden en gewoontes, die soms ook een verkeerde invloed kunnen hebben. Als voorbeeld wees hij op de Franse letterkunde die lange tijd in Europa overheerste:

De uitheemsche Schriften zullen met eenen walm van zedelijke pestbesmetting de zielen benevelen, en spoedig een doodelijk venijn in de harten verspreiden. [...] wijl de Fransche Letterkunde, in vele van derzelve takken van verrotting, zich over geheel Europa had uitgebreid; wijl de Fransche taal bij grooten en kleinen zich had ingedrongen; wijl met dezelve Fransche winderigheid en opgeblazenheid alom waren overgewaaid; wijl men alles (indien ik het zoo eens mag uitdrukken) door een' Franschen bril leerde zien, en, deze voor de oogen niet geschikt zijnde, het meeste verkeerd zag; kortom, wijl de pestziekte der verfranschtheid alle zelfstandigheid bij de Volken verwoest had, daarom, ja, daarom, bleef men, zoo langen tijd, de slaven van hen, die men op eene dwaze wijze in alles had leeren bewonderen. Bewonder toch den slechten, en gij zijt gereed de dienstknecht des slechten te worden!¹⁴²

Lulofs betoogde dat de beoefening van de eigen taal- en letterkunde van essentieel belang was voor de eigen natie. Ook de andere hoogleraren die in het noorden werden aangesteld benadrukten de relevantie hiervan, maar deden dit minder expliciet en uitgebreid dan Lulofs.

Johannes Pieter van Cappelle was na Lulofs de tweede nieuwe hoogleraar die zijn oratie hield. Op 4 maart 1816 sprak hij aan het Amsterdamse Athenaeum Illustre zijn 'Redevoering over de verdiensten der Amsterdammers, ten aanzien van den opbouw en de volmaking der Nederduitsche taal- en letterkunde' uit. Hij wees in zijn rede op de belangrijke rol van beroemde Amsterdamse letterkundigen uit het verleden. Als voorbeelden noemde hij onder meer Coornhert, Roemer Visscher, Spieghel, Hooft, Vondel, Vossius, Barlaeus en Antonides van der Goes. Amsterdam was volgens de hoogleraar zeer belangrijk geweest voor de opbouw van de vaderlandse letteren. Hoewel hij nergens nadrukkelijk beweerde dat de beoefening van de eigen taal en letteren onmisbaar was voor de natie mag wel worden verondersteld dat hij de mening van Lulofs deelde. Onder meer de werkzaamheden van Coornhert, Spieghel en Roemer Visscher waren volgens hem van grote betekenis geweest voor de zuivering en beschaving van de Nederlandse taal en de bloei van de

¹⁴² Ibidem, p. 46-47.

poëzie. Hij beschouwde Hooft als de hersteller van de vaderlandse letterkunde. Vondel had de dichtkunst tot een ongekeerde hoogte gebracht. Het zijn deze en andere beroemde Amsterdammers geweest die volgens hem een niet te onderschatten bijdrage geleverd hadden aan de roem van de natie en aan wie zijn studenten een voorbeeld konden nemen.

Drie weken later, op 25 maart 1816, sprak Adam Simons aan de Utrechtse Hooge School zijn rede uit, getiteld ‘Redevoering over den waren dichter’. Simons, zelf actief als dichter, sprak over de vorming van de dichter. Hij ging niet specifiek in op de betekenis van de taal en letteren voor het vaderland en week hierin af van de andere hoogleraren. Hij eindigde zijn lezing met het voornemen dat hij zou proberen onder meer de roem van de voorouders te handhaven, de studenten bekend te maken met de kracht van de Nederlandse taal.

Cornelis Fransen van Eck hield als laatste zijn oratie, en wel te Deventer. Op 16 januari 1817 sprak hij ‘over het aanbevelenswaardige van de beoefening der Nederlandsche letterkunde’. Van Eck betoogde waarom het belangrijk was de eigen letterkunde te beoefenen. Het lezen van de vaderlandsche schrijvers, in het bijzonder de zeventiende-eeuwse auteurs, droeg volgens hem bij aan het nationaal herstel. Volgens de hoogleraar kreeg het Nederlandse volk hierdoor het gevoel van eigenwaarde terug. Door het beoefenen van de eigen letteren zou de vaderlands- en vrijheidslievende geest die, aldus Van Eck, aanwezig was bij de oude schrijvers weer kunnen herrijzen op vaderlandse bodem. Hij roemde onder meer Vondel, Hooft, Cats, Huygens en Antonides van der Goes. Hij eindigde zijn redevoering met de constatering dat in de eigen tijd de Nederlandse letterkunde steeds meer waardering en erkenning kreeg, wat onder meer te danken was aan de ‘geëerbiedigden en geliefde Koning’.¹⁴³

De hoogleraren die in de zuidelijke Nederlanden werden aangesteld verdedigden het nieuwe vakgebied sterker dan hun collega’s in het noorden. De professoren, allen afkomstig uit de noordelijke helft van het koninkrijk, wachtte een zware taak, onder meer door de door koning Willem I gevoerde taalpolitiek, waarbij het Nederlands werd ingesteld als officiële taal. Aan hen de opgave om de vaak Frans geöriënteerde studenten te overtuigen van het belang, de kracht en de schoonheid van de Nederlandse taal en ze over te halen om in plaats van het Frans de officiële taal van het koninkrijk te beoefenen.

Op 3 januari 1818 sprak Johannes Matthias Schrant in Gent zijn rede uit getiteld ‘Over het beoefenenswaardige der Nederlandsche tale, zoo om haar zelve, als

¹⁴³ Van Eck 1817, p. 54.

om hare voortbrengselen gehouden'. Schrant lichtte toe dat hij voor het onderwerp gekozen had om vooroordelen over de moedertaal te bestrijden. Hij riep zijn publiek op om gezamenlijk op te treden om 'het geluk te bevorderen' en de taal op te bouwen. De taal was volgens de hoogleraar een 'afdruksel' van het volkskarakter. Hij zag een direct verband tussen de karakter van de Nederlandse taal en de Nederlander. Het was volgens hem van essentieel belang voor een zelfstandig en onafhankelijk volk de eigen taal te beoefenen. Schrant hield een uitvoerig betoog over de rijkdom en grootheid van de Nederlandse taal. Hij zette zijn betoog kracht bij door te wijzen op het werk van schrijvers uit het verleden onder wie Huygens, De Decker, Joncktyts, Antonides van der Goes, Poot, Hoogvliet en de gebroeders Van Haren en uit de eigen tijd Bilderdijk, Feith, Van Hall, Helmers, Loosjes, Loots, Simons, Spandaw en Tollens.

Enkele jaren later, op 25 juli 1822, aanvaardde Gerrit Johan Meijer zijn hoogleraarschap te Leuven door middel van het uitspreken van zijn redevoering 'Over de beoefening der Nederlandsche taal, het beste middel ter bevordering van ware vaderlandsliefde'. Net als Schrant wees ook Meijer op de relatie tussen de taal en het volk. Meijer legde er de nadruk op dat de Hollandse en de Vlaamse talen van origine één en dezelfde taal waren. Pas na de scheiding van de noordelijke en zuidelijke gewesten in de zestiende eeuw begon de taal zich in tweeën te splitsen. Hij verheugde zich op het feit dat in zijn eigen tijd diverse letterkundigen initiatieven ondernamen om de eenheid van taal te ondersteunen. Hij wees op de werkzaamheden van onder meer Jan Frans Willems en Pieter Behaegel.¹⁴⁴ Het beoefenen van de eigen taal was volgens hem het beste middel tot vaderlandsliefde:

Wij prijzen geen volk meer, dat niet even naijverig, op de uitbreiding van letterkundige schatten, als op de vermeerdering van de volkswelvaart en rijkdommen, gesteld is; want in onze dagen is de achting, welke men bij eenig volk aan de eigene letterkunde bewijst, zeker de beste maatstaf van deszelfs nationale beschaving, en een voldoende bewijs van ware vaderlandsliefde.¹⁴⁵

Hij eindigde zijn redevoering met de wens dat zijn 'geliefde landgenooten' de Nederlandse taal zouden gaan beoefenen; om in het bezit te komen van dat wat eigendom was van iedere Nederlander.

¹⁴⁴ Jan Frans Willems heeft op dit gebied onder meer de *Verhandeling over de Nederduytsche tael- en letterkunde: opzigtelyk de zuydelyke provincien der Nederlanden* geschreven. Pieter Behaegel publiceert tussen 1817 en 1827 zijn *Nederduytsche spraekkunst*.

¹⁴⁵ Meijer 1822, p. 12.

Of Lodewijk Visscher een redevoering heeft gehouden ter aanvaarding van zijn hoogleraarschaps Leuven is mij niet bekend.¹⁴⁶ Wel van belang met betrekking tot de taalpolitiek van Willem I was zijn werk *Over het herstel en de invoering der Nederlandsche taal* dat in 1825, een jaar voor zijn benoeming, te Brussel verscheen en waarin hij een pleidooi hield voor de beoefening van het Nederlands. Visscher was een voorstander van het invoeren van het Nederlands als verplichte taal in het koninkrijk. Ironisch genoeg kwam op Visschers eigen taalgebruik veel commentaar. Onder meer in *De recensent, ook der recensenten* werd Visschers kunde van de Nederlandse taal, zelfs in de eerste beginselen, fel bekritiseerd.¹⁴⁷ Ook in de *Vaderlandsche letteroefeningen* kreeg hij de nodige kritiek. Het doel van het werk verdiende volgens de recensent weliswaar lof, maar verder was hij niet te spreken over Visschers werkzaamheden. Hij ergerde zich behalve aan de taalfouten ook aan de honende toon van Visscher, die volgens hem zowel voor- als tegenstanders van de Nederlandse letterkunde tegen zich in het harnas jaagde.¹⁴⁸

Alle hoogleraren blijken van mening te zijn dat de oude letterkunde een functie heeft voor de natie. De een spreekt het duidelijker uit dan de ander, maar er heerst algemene overeenstemming over het belang van het literaire erfgoed, niet om zichzelf wille, maar vanwege de voorbeeldfunctie die ervan uit gaat voor de opbouw van de nationale identiteit. De zuidelijke hoogleraren wijzen vooral ook op de eenheidsbevorderende functie van het literair erfgoed.

Conclusie

Via het aanstellen van bovengenoemde hoogleraren wilde koning Willem I de nationale eenheid bevorderen. Naast de hoogleraren gingen ook andere letterkundigen zich hiervoor inzetten. Het is in deze periode dat het literaire verleden een actieve rol kreeg in het construeren en verspreiden van het nationale karakter. Het literaire erfgoed werd steeds meer gedwongen in het keurslijf van wat men zag als de nationale identiteit. De vaderlandse schrijvers werden ingezet om de inwoners op te voeden tot zedelijke, godsdienstige en vaderlandslievende burgers. In hoofdstuk 4

¹⁴⁶ Visscher werd in 1826 naast Meijer aangesteld als hoogleraar Nederduitsche letterkunde en welsprekendheid. In een overzicht getiteld ‘Chronologische lijst der werken door Ludovicus Gerardus Visscher in het licht gegeven’, dat is opgenomen in zijn postuum verschenen *Nagelaten verhandelingen, kleine opstellen en verspreide geschriften nagelaten door L.G. Visscher* uit 1862 wordt geen inaugurele rede genoemd. Ook in diverse biografische beschrijvingen over Visscher wordt hiervan geen melding gemaakt.

¹⁴⁷ De bespreking is in 1825 in het tijdschrift gepubliceerd, zie p. 457-460.

¹⁴⁸ De recensie is geplaatst in jaargang 1826, p. 34-36.

wordt uitgebreid ingegaan hoe uit het verleden werd geselecteerd en hoe het erfgoed werd gemanipuleerd om het toepasbaar te maken voor de eigen tijd.

Samenvattend

Vanaf eind achttiende eeuw neemt de belangstelling voor de eigen vaderlandse taal en letterkunde toe. Deze interesse moet worden gerelateerd aan het vervaldenken dat in de loop van de achttiende eeuw was ontstaan. Zowel op cultureel, als op staatkundige en economisch gebied werd een gevoel van verval ervaren. De vroegere schrijvers werden in het begin vooral ingezet als hulpmiddel voor de contemporaine auteurs. Tevens werd getracht via herinneringen aan het roemrijke literaire verleden een gevoel van eigenwaarde terug te geven aan de inwoners. Vooral in de periode 1800-1813 werd herhaaldelijk gewezen op de beroemde schrijvers die het vaderland rijk was geweest. In de periode van het Verenigd Koninkrijk kreeg het literaire erfgoed een meer actieve rol. Het ging niet slechts meer om herinneringen aan het verleden, maar men verlangde vooral naar een tweede gouden eeuw. Men meende dat de natie in de zeventiende eeuw tot grote hoogte had weten te stijgen, omdat toen de nationale identiteit het beste tot uitdrukking was genomen. De zeventiende eeuw was met andere woorden het meest nationaal. Vooral in de jaren van het gezamenlijk koninkrijk kwam de focus steeds meer te liggen op het nationale karakter van de vroegere schrijvers. Dit kwam zowel tot uitdrukking in hun werk als in hun manier van leven en denken. Ze gingen fungeren als ideaalbeeld van een *nationale* burger. Ze kregen een opvoedkundige rol toegemeten en werden ingezet om de inwoners van de natie op te voeden tot zedelijke, godsdienstige en vaderlandslievende burgers. Het literaire erfgoed kreeg een pragmatisch-didactische rol toegemeten.